

TVORNICA PAPIRA - RIJEKA

Povijest jedne od prvih i najutjecajnijih industrija papira u Hrvatskoj započinje davne 1821. godine u Rijeci, administrativnom središtu Primorsko-goranske županije i najvažnijoj hrvatskoj luci. Taj se treći grad po veličini u Hrvatskoj zbog svog idealnog zemljopisnog položaja i pristupa sjevernom Jadranu i Kvarnerskom zaljevu, razvio u jednu od najvećih srednjoeuropskih luka i moćno industrijsko središte. Rijeka je bila značajna i kao jedno od najvažnijih financijskih središta tijekom svoje povijesti, i upravo zahvaljujući brojnim prednostima koje je nudila bila je pravi izbor za osnivanje tvornice papira.

OSNUTAK TVORNICE PAPIRA RIJEKA

Prvi koraci u pokretanju proizvodnje papira zbivali su se u doba teških političkih, gospodarskih i socijalnih kriza u Europi koja su grad dovela do potpunog gospodarskog osiromašenja. U svim tim teškim okolnostima postojao je čovjek koji je imao dovoljno hrabrosti pokrenuti i stvoriti iz siromaštva tvornicu koja se uspjela uzdići i zadržati tijekom dugih 180 godina neprekinute proizvodnje. Taj veliki korak učinio je Andrija Ljudevit Adamich, jedan od najistaknutijih i najsvestranijih riječkih poduzetnika čija je mreža poslovanja sezala i do prekooceanskih zemalja (Afrika, Kuba, Brazil, itd.). Kao početak - rođenje tvornice u Rijeci zapisan je rujn 1821. godine (Lisac, 1961). Te je godine A. Lj. Adamich kupio mlin na Lučicama, u dolini Rječine i preuredio ga za proizvodnju papira, te zaposlio 21 radnika.

1824. godine A. Lj. Adamich je zbog velike zauzetosti i drugih poslovnih prilika koje su mu se otvarale, prodao mlin engleskom industrijalcu Williamu Molineu, izdanku ugledne obrtničke obitelji. No, nakon samo tri godine, Moline je prodao tvornicu engleskim industrijalcima Charlesu Meynieru i Walteru Craftonu Smithu za iznos od 14000 zlatnih franaka. Novi vlasnici su od samog početka u tvornicu ulagali značajan kapital osiguravši tako njezin razvoj i modernizaciju. Sav taj ulog i rad ostvaren u tvornici nisu ostali bez ploda. U Rijeci se proizvodio papir koji je svojom kvalitetom odnosio pobjede na najvećim smotrama tog vremena u svijetu. Riječki papir prodavao se na svim kontinentima u ukupno pedeset zemalja svijeta.

Prvi tehnološki ulog u tvornicu bio je Fourdrinierov stroj za proizvodnju papira, najmoderniji u cijeloj austrijskoj carevini. Pogonsku snagu ovog stroja činili su vodeni kotači, a potrebna voda dovodila se s obale Rječine pomoću drvenih vodova. Taj je sustav omogućavao stvaranje energije od 300 konjskih snaga. U to vrijeme tvornica je zapošljavala oko 250 radnika. Njezini su proizvodi prvenstveno bili namijenjeni izvozu, dok su se na domaćem tržištu pojavili tek 1878. godine (Lisac, 1961).

Zbog velikog broja narudžbi i potreba za što većom energijom, u tvornici je 1833. godine instaliran parni stroj, prvi na jugoistoku Europe, a nedugo nakon toga instaliran je i drugi Fourdrinierov papirni stroj. Prvu službenu potvrdu kvalitete svojih proizvoda tvornica je dobila na Prvoj industrijskoj izložbi održanoj u Beču 1835. godine dobivši srebrnu medalju, prvo u nizu priznanja koja su slijedila.

USPON TVORNICE PAPIRA RIJEKA

U uzlaznoj putanji razvoja tvornici se 1838. godine pridružio Eugene Frémont, stručnjak, organizator i predani tehnički inovator iz Dreuxa u Francuskoj. Svoje znanje i sposobnosti pokazao je na mjestu tehničkog ravnatelja i prvenstveno mu pripada zasluga za tehnički napredak tvornice, na čijem je vrhu kao ravnatelj proveo punih četrdeset i osam godina. Usporedno sa poslovanjem u Rijeci putovao je u Francusku, gdje je znao provesti i godinu dana kako bi u tamošnjim tvornicama papira proučavao najnovija tehnička dostignuća na području proizvodnje papira, te ih primjenjivao u riječkoj tvornici. 1841. godine tvornici se pridružila još jedna osoba koja će duži period sudjelovati u njezinom razvoju i ostaviti svoj trag. Bio je to Henry Meynier, nećak Charlesa Meyniera, koji će neprekidno djelovati u tvornici čak 70 godina. Tijekom njegovog upravljanja tvornica je doživjela brojne uspone, ali isto tako i padove. Prvi takav pad dogodio se 11. listopada 1852. kada je velika poplava, nastala izlivanjem Rječine iz korita, u potpunosti uništila tvornicu. Skladišta su bila poplavljena, a strojevi teško oštećeni. Taj udarac ipak nije doveo do zatvaranja tvornice, već je naprotiv tvornica potpuno preuređena i modernizirana.

Krajnji rezultat ove obnove bila je potpuno nova tvornica znatno većeg kapaciteta od prethodne. Glavni rukovoditelj obnove bio je Frémont. Stari vodeni kotači zamijenjeni su turbinama, pritok vode sagrađen je prema novim i tehnološki modernijim nacrtima, a drvenu branu zamijenila je betonska. Radi potrebe dovoda vode prokopano je brdo uz obalu Rječine, pa se voda na turbine dovodila kroz tunel. Bili su potrebiti i novi parni uređaji, čime se ukupna pogonska snaga tvornice od prijašnjih 300 uvećala na 600 konjskih snaga. U to vrijeme pogoni tvornice zapošljavali su nevjerojatnih 600 radnika. Zahvaljujući pozitivnom poslovanju tvornica je othranjivala generacije radnika s područja Grobnika i Trsata - radili bi otac, sin, unuk - i tako iz generacije u generaciju. Potrebe proizvodnje zahtijevale su nabavu još dva papirna stroja. Veliko gospodarsko značenje tvornice za tadašnju Hrvatsku naglašavali su i predstavnici hrvatskog narodnog preporoda i grof Janko Drašković koji je kasnije inicirao osnivanje zagrebačke tvornice papira.

Novi val unapređenja tvornice bilježi se godine 1872. godine, još uvijek pod uspješnom upravom Eugenea Frémonta. Ovaj put izgrađena je nova brana, a istodobno je izgradnjom novog tunela pogonska vodena snaga dosegla jačinu od 1200 konjskih snaga. Te iste godine osnovana su zastupništva sa skladištima svih vrsta papira u Beču i Budimpešti. Na taj način tvornica je mogla uspješno sudjelovati na javnim licitacijama za dobavu papira državnoj tiskari. 1867. godine tvornica je dobila još jedno tehničko pojačanje – automatizirani stroj za proizvodnju papira koji je u tvornicu dopremljen odmah nakon prezentacije na pariškoj izložbi.

Riječka tvornica papira bila je poznata i po proizvodnji cigaretnog papira koji se počeo prvi puta proizvoditi 1890. godine. Po proizvodnji cigaretnog papira bila je na drugome mjestu u Europi. Te iste godine tvornica je zapošljavala 629 radnika koji su radili na pet strojeva za proizvodnju papira. 1896. godine tvornica je proizvodila ukupno oko 24000 kvintala papira što je predstavljalo oko 2400 tona, od čega je za pisanje i crtanje bilo 15000, omotnog 5000, tiskovnog 2000 i cigaretnog papira 2000 kvintala.

GOSPODARSKA KRIZA I PAD TVORNICE

Krajem osamdesetih godina 19. st. za riječku tvornicu papira nastupa razdoblje opadanja i stagnacije. Ovu krizu uzrokovala je zamjena sirovina za proizvodnju papira – umjesto krpa kao sirovina počela se upotrebljavati drvena celulozna vlakna. Problem je bio u tome što se veće količine te sirovine nisu mogle dobavljati na domaćem tržištu po povoljnim uvjetima, pa je veliki trošak predstavljao uvoz drva i prerađene celuloze. Visoke cijene sirovina uvjetovale su znatno povećanje troškova proizvodnje, što je utjecalo na smanjenje profita.

U razdoblju od 1887. do 1911. godine tvornica je bilježila više teških trenutaka. Pogone su zahvatila čak 4 požara koja su zahtijevala skupe popravke i ulaganja za obnovu. Prvi požar izbio je 1887. godine i u tom požaru izgorio je dio tvornice zvan „Marganovo”. Drugi je požar izbio 1903. godine i uništio zgradu koja je pripadala starom dijelu tvornice. Treći požar je zahvatio odjel za krpe 1904. godine i potpuno ga uništio, a ista sudbina zadesila ga je i 1911. godine. Osim požara, tvornicu je 8. listopada 1898. godine zadesila i druga poplava napravivši veliku štetu uništivši u cijelosti elektranu i nekoliko novih strojeva koji su u pogon pušteni samo nekoliko dana ranije.

Kao svjedoci krize tijekom 1901. godine u pogonu su radila samo tri stroja, a smanjen je bio i broj zaposlenih, prvo na 450 radnika, a već sljedeće na svega 290. Sredinom lipnja 1903.

godine vlasnik trgovačke tvrtke Smith & Meynier Henry Meynier zbog nemogućnosti osiguranja prijeko potrebnih financijskih sredstava pretvorio je tvornicu u obiteljsko dioničko društvo pod nazivom Smith & Meynier – prva kraljevska povlaštena riječka tvornica papira.

Do 1906. godine jedini vlasnik poduzeća bila je obitelj Meynier, ali nakon toga sve više i više u poslovanje se uključivala se Prva ugarska industrija papira d. d. Svoj utjecaj novi dioničari pokazali su odlukom da se od 1910. godine proizvodnja usmjeri isključivo na proizvodnju cigaretnog papira. Nakon te odluke iz poduzeća su uklonjeni svi strojevi koji su bili namijenjeni proizvodnji ostalih vrsta papira, iako je potražnja za njima i dalje postojala (Lozo, 2007).

TVORNICA PAPIRA RIJEKA TIJEKOM 20.ST.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije prestaje utjecaj mađarskog kapitala koji je dotad bio prisutan u upravi tvornice. 1922. godine sjedište tvornice premješteno je iz Rijeke u Zagreb jer se tvornica udružila s kompanijom „Jela - industrija papira”, no 1925. godine to partnerstvo je raspušteno i tvornica je potpala pod upravu Prve hrvatske štedionice. Zbog nužne potrebe za povećanjem učinkovitosti vođenja tvornice 1926. godine osnovan je Mjesni odbor ravnateljskog vijeća Smith i Meynier Tvornice papira na Sušaku (Lozo, 2001). Na čelu tog odbora isticao se Milivoj Crnadak.

U tom razdoblju kompleks tvornice činila su četiri glavna dijela:

1. odjel za krpe i sirovine),
2. stara tvornica - gdje se ponovno proizvodio pisaći i tiskovni papir,
3. nova tvornica – gdje se proizvodio svileni i cigaretni papir,
4. Marganovo – gdje se proizvodio papir za pakiranje.

Cijeli kompleks sastojao se od 66 građevina koje su se prostirale na površini većoj od 72000 m². Na tri papirna stroja tvornica je proizvodila više vrsta papira kao što su: cigaretni papir, svileni papir, papir za kopiranje, biblijski i oslojeni (premazani) papir, itd.

a godišnja proizvodnja iznosila je 1200 tona.

Proizvodi su se izvozili po čitavom svijetu, no po uvozu riječkih papira prednjačili su SAD, Argentina, Španjolska, Rumunjska, Egipat i zemlje Dalekog Istoka. Prepoznatljivi simbol tvornice koji postoji i danas, bio je 83 metara visok dimnjak sagrađen uz električnu centralu. Ta centrala je osim tvornice dugi niz godina opskrbljivala električnom energijom i grad Sušak u razdoblju prije Drugog svjetskog rata.

Još 1910. godine tvornica je uvidjela prednosti u proizvodnji cigaretnog papira i preorijentalala se pretežito na njegovu proizvodnju, te je do 1939. godine 70% ukupne proizvodnje otpadalo

na taj proizvod. Ova preorijentacija u proizvodnji dovela je do učlanjenja tvornice u Sindikat tvorničara cigaretnog papira u Parizu. Oko 1940. godine tvornica je ponovno radila svojim punim kapacitetom i raspolagala je najsuvremenijim postrojenjem za proizvodnju papira, a zapošljavala je 497 radnika. U najkritičnijim trenucima prije završetka Drugog svjetskog rata, zahvaljujući organizaciji radnika, tvornička su postrojenja u cijelosti sačuvana od razaranja i uništenja.

Nakon oslobođenja Sušaka od talijanske okupacije 1. svibnja 1945. godine, tvornica je potpala pod „narodnu vlast“ te prešla u državno vlasništvo. U to vrijeme tvornica je ponovno proizvodila sve vrste papira, a kvaliteta papira i volumen proizvodnje su kontinuirano rasli, a s njima i broj radnika. Tako je 1950. proizvodnju od 3500 tona papira godišnje ostvarivalo 634 radnika. Povijesna je zanimljivost da je tvornica osnivanjem Radničkog savjeta među prvima, 31. siječnja 1950. u tadašnjoj FNRJ uvela model radničkog samoupravljanja. 1962. godine tvornica je ponovno modernizirana i proizvodnja papira se povećala na 8000 tona godišnje. U sklopu tvornice osnovana je jedina tvornica parafinskih šibica u zemlji, čija je proizvodnja iznosila i do 55 milijuna kutija godišnje. Na svojoj uzlaznoj putanji tvornica se zadržala sve do 1991. godine kada je bila na drugom mjestu u Europi po količini proizvedenog cigaretnog papira, a u svjetskim razmjerima držala je čak 5% ukupne količine proizvedenog papira te vrste.

Na tom vrhuncu u tvornici je radilo čak 1150 radnika, a 80% ukupne proizvodnje se izvozilo. Ratna događanja koja su zahvatila Hrvatsku 1990-tih godina odrazila su se na proizvodnju i poslovanje tvornice. Nakon teških ratnih i poratnih vremena tvornica papira izgubila je gotovo sve svoje nekadašnje tržište što je konačno rezultiralo proglašenjem stečaja 2005. godine i zatvaranjem ove slavne tvornice. No, objekti tvornice nisu potpuno pali u zaborav. Objekt Marganovo preuzeo je grad Rijeka i pod današnjim nazivom Hartera preuređen je kao rekreativni prostor za mlade. Popularnost Hartere sa svojim rock-koncertima i drugim glazbenim događanjima dokazuje da, služeći mladima, i ona sama danas proživljava svoju drugu mladost.